

VYBRANÉ VÝSLEDKY KOMPARACE KVALITY LIDSKÝCH ZDROJŮ V OKRESECH ČESKÉ REPUBLIKY

Dana Hübelová*

* Mendelova Universita v Brně, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Ústav demografie a aplikované statistiky, Třída Generála Píky 7, Brno 613 00, Česká republika, dana.hubelova@mendelu.cz

Some results of comparison of the quality of human resources in the districts of the Czech Republic

After 1989 social and political transformation was accompanied by change in the demographic behaviour of the population in the Czech Republic. New regional imbalances emerged as a result of the transition from the centrally planned economy to a market economy followed by the disparities in the quality of human resources. These facts were the impetus for the implementation of the presented analysis and it stimulated interest in empirical research, which is able to compare the quality of human resources in districts of the Czech Republic in a broader context. The main aim of this research was to spatially differentiate the selected districts of the Czech Republic based on the quality of human resources. Cluster analysis was used in the evaluation and comparison of demographic indicators in the districts. Although at first glance the demographic situation in the Czech Republic might seem relatively compact, cluster analysis showed that there are quite significant regional or district differences. These disparities are mainly derived from the differences in the development of the economic base, geographical location and previous demographic trends with effects that are currently fading away.

Key words: human resources, demographic indicators, regional development, Czech Republic

ÚVOD

Současná geografie a demogeografie nastupujícího postindustriálního období dospěla do fáze, kdy se stále více zaměřuje na řešení úloh, které před ní staví společenská praxe. Zabývá se např. problémy životního prostředí, řeší otázky udržitelného rozvoje společnosti, studuje záležitosti noosféry a zabývá se také podmínkami rozvoje lidských zdrojů. Lidský kapitál je termín, který je starý jen několik málo desetiletí. Nejedná se zatím o zcela přesně definovaný a ustálený pojem a různí autoři interpretují lidský kapitál rozličně. Obecně je možné lidský kapitál vymezit jako znalosti a dovednosti, kterými jedinec disponuje. Podle dokumentu Národního vzdělávacího fondu České republiky je lidský kapitál definován jako zásoby znalostí a dovedností ztělesněných v pracovní síle, jež jsou výsledkem vzdělání a praxe a pracovní sílu zhodnocují (Czesaná 2012, p. 10). Lidský kapitál však není ve svém komplexu jen výsledkem vzdělávání, ale podílí se na něm celá řada složek a faktorů, které se utvářejí v průběhu života každého jedince a mezi které můžeme řadit vzdělávání, vrozené schopnosti, rodinné prostředí a sociální prostředí.

Lidské zdroje zaujímají významné postavení také v kontextu regionálního rozvoje, což dokazuje jedna ze základních priorit Strategie regionálního rozvoje ČR (MMR ČR 2013), která je představována právě rozvojem a péčí o lidské

zdroje. Jedná se konkrétně o celý soubor opatření vedoucích k aktivitě a zvyšování kvalifikace pracovní síly. Úzká souvislost některých níže uvedených opatření Strategie regionálního rozvoje ČR (MMR ČR 2013) s celou řadou demografických ukazatelů je zřejmá:

- zvyšování odbornosti a omezování dlouhodobé nezaměstnanosti – významně souvisí s ukazateli vzdělanostní struktury,
- podpora sociálních a zdravotnických služeb – stav, vývoj a prognózy mohou vycházet z ukazatelů přirozeného pohybu nebo ukazatelů migrace,
- omezování vylidňování venkova – vyplývá z vývoje migrací, věkové struktury, míry nezaměstnanosti atd.

Hospodaření s lidskými zdroji, zjišťování jejich teritoriálního rozmístění, kvalitativní úrovně a jejich využití v postindustriální společnosti se postupně stává problémem, k jehož zvládnutí může přispět i geografie (podrobněji Hübelová 2013).

TEORETICKÁ VÝCHODISKA A VÝZKUMNÉ CÍLE

Zakladatel teorie lidského kapitálu G. Becker definoval lidský kapitál jako schopnosti, dovednosti a odpovídající motivace tyto schopnosti a dovednosti uplatnit. Rovněž uvádí, že se jednotlivci rozhodují o účasti na tvorbě lidského kapitálu jako o investici na základě porovnání výnosů a nákladů. V jeho pojetí jsou výnosy např. vyšší mzdy, lepší zaměstnání, ale třeba i nepeněžní výnosy jako zlepšení zdraví, kulturní vzdělanost, posun na společenském žebříčku. Nákladem je hodnota času (náklady ztracené příležitosti) a hodnota výdajů na pořízení těchto investic. Současně přikládá velký význam v rámci lidského kapitálu znalostem a zdraví (srov. Becker 1993).

Lidský kapitál představuje znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti jedince, které usnadňují vytváření osobního, sociálního a ekonomického blaha a stávají se stále důležitějšími pro prosperitu celé postindustriální společnosti (upraveno podle vymezení OECD 2002). Takto chápaný lidský kapitál je označován jako základní lidský kapitál. Jeho rozšířením pak vzniká tzv. širší lidský kapitál, kterým se rozumí potenciál rozvíjet a uplatňovat své schopnosti (srov. Koschin 2005, p. 47).

Překladem anglického termínu human resources (HR) vznikl v současnosti běžně užívaný termín lidské zdroje. Termín označuje širší nebo užší vymezení podmínek (podle použitého kontextu), které vedou k maximálnímu využití kapacity člověka směřující například k vyšší kvalitě života jednotlivce nebo ke zvýšení pracovního výkonu. Podle mínění autora je však podstatní komplexní pohled v nejširším slova smyslu, kdy se jedná o souhrn podmínek vzdělávacích, sociálních, kulturních, životního prostředí aj. Uvedené tvrzení lze opřít například o „Strategii regionálního rozvoje České republiky“ (MMR ČR 2013), v níž jsou lidské zdroje specifikovány jako jeden z klíčových faktorů regionálního rozvoje (kromě přírodních faktorů, faktorů hmotných a nehmotných). Z geografického aspektu, společně s vybranými demografickými ukazateli, disponují lidské zdroje základními atributy, které se staly východiskem pro volbu demografických indikátorů v samotném výzkumu:

- velikost populace, migrace,
- věková struktura obyvatelstva,
- vzdělanostní struktura obyvatelstva,
- zaměstnanost,
- sociální struktura a sociální integrace,
- sociální problémovost atd. (upraveno dle Bleha et al. 2009).

Při rešerši dostupných informačních zdrojů se ukázalo, že k tématu kvality lidských zdrojů a lidského kapitálu existuje poměrně rozsáhlá literatura a odborné prameny. Lidské zdroje jsou často součástí strategie řízení a rozvoje firem a podniků, jejich adaptace na tržní změny a hodnocení podnikatelského prostředí (např. Atkinson a Meager 1986 a Marvel 2013). Lidské zdroje představují také významný element ukazatelů trhu práce (Daly 2004) a flexibility zaměstnanců (VÚPSV 2009). Současně zastupují jeden z faktorů socioekonomické úrovně a vyspělosti regionů a konkurenceschopnosti (Rutten a Boekema 2007, Viturka 2010 a Wokoun 2010). Vzhledem ke skutečnosti, že lidské zdroje velmi úzce souvisejí se vzděláním (vzděláváním) a s tzv. znalostní společností (srov. Pomazalová a Drahošová 2012), celá řada domácích i zahraničních autorů se této tématice věnuje právě z pohledu úrovně vzdělání (např. Drucker 2004, Fukuyama 2005, Koschin 2005 a 2007, Bleha et al. 2009, Fiala et al. 2009, Langhamrová 2009, Murgaš 2009 a Vltavská a Fischer 2009).

Obecně formulovaným cílem výzkumu bylo komplexně specifikovat demografické aspekty jako indikátory kvality lidských zdrojů a provést územní diferenciaci České republiky na úrovni okresů. Hlavním cílem prezentované analýzy bylo prostorově kvalitativně diferencovat disparity 75 okresů České republiky na základě kvality lidských zdrojů. (Cíleně byla vyňata Praha, neboť vykazuje zcela odlišné postavení jak v rámci ekonomického, tak sociálního a demografického prostoru republiky.)

ANALÝZA KVALITY LIDSKÝCH ZDROJŮ: METODICKÉ POSTUPY

Výběr demografických indikátorů

Jedním ze záměrů výzkumu bylo zvolit demografické indikátory, o nichž by bylo možné uvažovat jako o komplexu demografických ukazatelů, které reprezentují teoretický model lidských zdrojů. Z celkového počtu položek (konkrétně 432), které je možné získat z informační báze Českého statistického úřadu (ČSÚ) za jednotlivé okresy České republiky, bylo nutné selektovat vhodné ukazatele kvality lidských zdrojů v demogeografickém kontextu. Tyto ukazatele byly následně rozděleny do čtyř skupin, jež umožnily sledovat jejich aktuální stav a odvodit jak okresní disparity, tak komplexní pohled na kvalitu lidských zdrojů (nejaktuálnější data zveřejněná ČSÚ v době realizace výzkumu se vztahovala k roku 2011).

Níže popsaných 23 demografických ukazatelů (indikátorů) bylo zvoleno záměrně a je možné je považovat za dostatečně reprezentativní pro stanovení kvality lidských zdrojů v rámci okresů České republiky (tab. 1). Autorka si je vědoma, že volba demografických indikátorů není zcela vyčerpávající a komplexní a

snahou následujícího textu je volbu daných ukazatelů zdůvodnit zejména v jejich vazbách demografických a socioekonomických.

Tab. 1. Vybrané demografické ukazatele – indikátory

Skupina ukazatelů (indikátorů)	Demografické ukazatele (indikátory)
1. Struktura obyvatel podle pohlaví a věku	podíl mužů z celkového počtu trvale bydlících obyvatel
	podíl žen z celkového počtu trvale bydlících obyvatel
	podíl obyvatel ve věku 0-14 let z celkového počtu trvale bydlících obyvatel
	podíl obyvatel ve věku 15-64 let z celkového počtu trvale bydlících obyvatel
	podíl obyvatel ve věku 65+ z celkového počtu trvale bydlících obyvatel
2. Přirozený pohyb obyvatelstva	obecná míra porodnosti
	úhrnná plodnost
	střední délka života při narození (naděje dožití při narození)
	kvocient novorozenecké úmrtnosti
	kvocient kojenecké úmrtnosti ¹
	obecná míra smrtnosti (letality) na novotvary
	obecná míra smrtnosti (letality) na nemoci oběhové soustavy
	obecná míra smrtnosti (letality) na nemoci dýchací soustavy
3. Mechanický pohyb obyvatelstva	obecná míra smrtnosti (letality) nemoci trávicí soustavy
	obecná míra smrtnosti (letality) na vnější příčiny ²
	obecná míra imigrace
	obecná míra emigrace
4. Vzdělanostní struktura obyvatelstva (pro obyvatelstvo ve věku 15 a více let)	obecná míra migrace (čistá migrace)
	relativní podíl osob se základním vzděláním včetně neukončeného
	relativní podíl osob se středním vzděláním včetně vyučení bez maturity
	relativní podíl osob s úplným středním vzděláním s maturitou a s vyšším odborným vzděláním
	relativní podíl osob s vysokoškolským vzděláním
	relativní podíl osob bez vzdělání

¹ Tyto kvocienty (atributy) se běžně ztotožňují s jejich konkrétní mírou a obvykle se u uváděných číselných hodnot používá termín „novorozenecká úmrtnost“ a „kojenecká úmrtnost“ tak, jak tomu bude i v dalším textu.

² Pro úmrtnost specifikovanou podle příčin se běžně užívá (podobně jako u kvocientů novorozenecké a kojenecké úmrtnosti) termín „úmrtnost na novotvary“ atd. tak, jak tomu bude i v dalším textu.

První skupina demografických ukazatelů poskytuje základní informaci o *struktuře podle pohlaví a věku*. Vybrané ukazatele demografické struktury obyvatelstva jsou výsledkem procesů probíhajících v populaci během minulých desetiletí a současně předurčují populační vývoj v desetiletích následujících. Na struktuře obyvatelstva podle pohlaví a věku je svojí intenzitou a rozměrem závislá demografická dynamika.

Struktura obyvatelstva podle pohlaví, resp. zastoupení žen a mužů je podstatným ukazatelem kvality lidských zdrojů. Ženy mají totiž zásadně odlišnou strukturu zaměstnanosti, studují jiné obory vzdělání a v mnoha případech obsazují jiná pracovní místa než muži. Ženy se navíc uplatňují v odlišných odvětvích než muži, mají obecně jiné kvalifikace, liší se ve stupních vzdělání a také mají v průměru nižší počet odpracovaných hodin. Struktura podle pohlaví závisí také na třech typech procesů, které se obvykle projevují v každé populaci a ovlivňují podíl mužů a žen. V první řadě obecně platí, že se rodí více chlapců než dívek. Druhým faktorem je specifická úmrtnost mužů a žen, která se v průběhu života mění spolu s věkem. Ve všech vyspělých zemích dochází k vyšší intenzitě úmrtnosti mužů než žen (tzv. mužská nadúmrtnost), která se výsledně projevuje v rozdílné naději dožití obou pohlaví. Třetím faktorem je migrace, která je proměnlivá v závislosti na příčině migrace.

Věková struktura obyvatelstva v konkrétním území je vytvářena dlouhodobým vývojem dvou základních demografických procesů – přirozenou měnou a stěhování obyvatelstva. Je velmi důležitou charakteristikou, která vypovídá o povaze života v okresech, životním stylu obyvatel a zejména o potřebách a možnostech obyvatel okresu. Ty se v průběhu života mění, ať už se to týká nároků na bydlení, využívání základních služeb, požadavků na sociální infrastrukturu nebo dopravu. V souvislosti s demografickým stárnutím nabývá tato otázka na důležitosti (Rabušic 1995). Vzhledem ke skutečnosti, že věk ovlivňuje (kromě ukazatelů demografické dynamiky) také vzdělanostní strukturu nebo pracovní kvalifikaci, bylo zvoleno rozdělení podle ekonomické aktivity na tři skupiny, a to první skupina 0-14 let (před ekonomickou aktivitou), druhá skupina 15-64 let (ekonomicky aktivní) a třetí skupina 65 a více let (po ekonomické aktivitě). Byla tak analyzována ekonomická struktura (nikoliv biologická), v níž se porovnávají ekonomické generace.

Na základě relace třetí a první skupiny bylo možné určit tzv. *index stárí*. Termín index stárí není ustálený a může být použit v tomto případě jako charakteristika ekonomická. Podíl počtu seniorů ukazuje na míru zátěže na ekonomicky aktivní obyvatele a tlak na sociální infrastrukturu (sociální služby, zdravotnictví, sociální bydlení, domovy důchodců apod.).

Druhou skupinu tvoří vybrané ukazatele přirozeného pohybu obyvatelstva.

Obecná míra porodnosti vypovídá o úrovni procesu rozmnožování populace.

Úhrnná plodnost je syntetická charakteristika, která není závislá na věkové struktuře a udává průměrný počet dětí, které by se narodily jedné ženě při dané neměnné plodnosti a nulové úmrtnosti do 50 let. Ukazatel vypovídá nejen o samotné intenzitě plodnosti, ale lze z něho vyvozovat potenciální zdroj pracovních sil a také podíl žen, které v reprodukčním věku budou zdržené ekonomické aktivity. Vývoj plodnosti se dává do souvislosti s procesem modernizace, která se projevuje ve třech oblastech, a to kulturními, technickými a strukturálními

změnami. Do kulturní sféry patří postoje k manželství, rozvodu a k hodnotě rodiny a dítěte, do technické patří možnosti antikoncepce a potratů a strukturálními změnami se rozumí změny v organizaci společnosti, které umožní lepší seberealizaci, dosažení vyššího vzdělání a kombinování zaměstnání s péčí o rodinu (srov. Koschin 2005).

Střední délka života (naděje dožití) vyjadřuje počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě x-letá za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání. Zvolený indikátor představuje ukazatel intenzity úmrtnosti (resp. úroveň zdravotního stavu). V případě prezentované analýzy byla zvolena nejčastěji používaná forma daného ukazatele, a to tzv. střední délka života při narození, ve které vyjadřuje průměrnou délku života osoby právě narozené.

Kvociet novorozenecké a kojenecké úmrtnosti je poměrně výstižným ukazatelem nejenom zdravotního stavu populace, ale i zdravotnictví a životní úrovně daného okresu v úzké korelaci s jeho vyspělostí. Hlavním faktorem novorozenecké a kojenecké úmrtnosti (mimo případné dispozice jako je genetická vybavenost) je úroveň předporodní a poporodní péče, hygienické podmínky a technické vybavení, které je dáno také ekonomickou situací.

Z důvodu značné vypovídací hodnoty, která se týká životních a sociálních podmínek obyvatel okresu, životního stylu obyvatelstva a cílené individuální péče obyvatel o své zdraví, byly zvoleny doplňující indikátory *obecných měr smrtelnosti podle příčin úmrtí*. Vybrané ukazatele vztahující se k úmrtnosti ve svém důsledku dokládají vliv vzájemně korelovaných faktorů, kterými jsou např. strava, úroveň infrastruktury, kvalita vodních zdrojů, dané životní prostředí, úroveň zdravotní prevence a zdravotnictví atp., což má vliv na kvalitu lidských zdrojů.

Třetí skupinu tvoří data, která prezentují mechanický pohyb obyvatelstva okresu. *Migrace* je důležitou součástí regionálních procesů, které spoluutvářejí geografickou organizaci společnosti. Vliv migrace na úrovni celé České republiky je relativně okrajový, avšak je zásadním činitelem na úrovni okresů a obcí, neboť významně ovlivňuje regionální diferenciaci věkového složení obyvatel. Svoji komplexní podmíněností představuje důležitý indikátor regionálního vývoje a současně je procesem, který působí na řadu dílčích, především socioekonomických dějů. Migrace má stále závažnější dopad na trh práce nebo na sociální stabilitu v lokální i regionální úrovni.

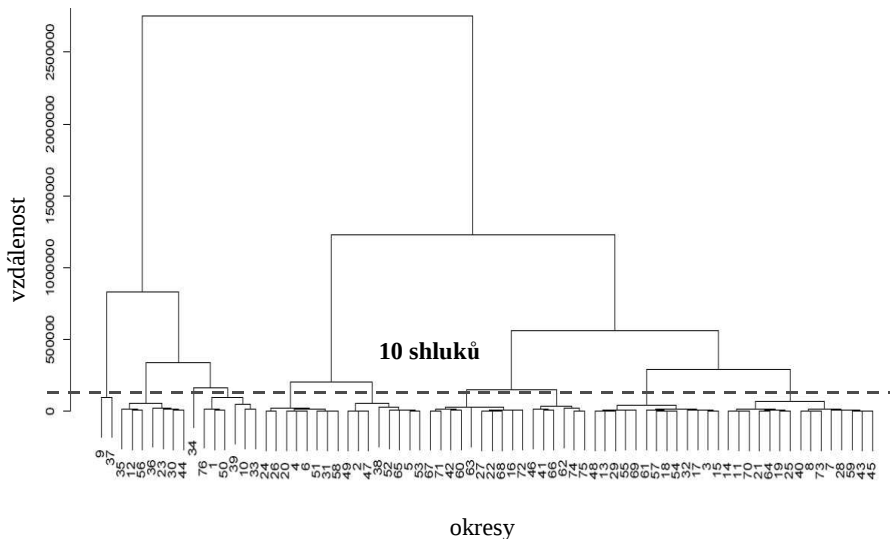
Z ukazatelů *obecných měr imigrace, emigrace* i z *obecné míry migrace* lze usuzovat také o perspektivních pracovních a životních podmínkách v okrese, které motivují migraci. Mechanický pohyb současně úzce souvisí se čtvrtou skupinou ukazatelů, neboť osoby s vyšším stupněm vzdělání vykazují větší pracovní mobilitu, čímž jsou v souhrnu méně ohroženy ztrátou zaměstnání. Obecně také platí, že nevyšší migrační mobilitu vykazují mladí lidé ve věku 20-35 let.

Čtvrtá skupina se týká vzdělanostní struktury obyvatelstva – *relativního zastoupení osob podle dokončeného stupně vzdělání*. Úroveň vzdělání obyvatelstva představuje v našich podmínkách nejlépe dosažitelný ukazatel sociálně-ekonomického statusu a kulturní úrovně, který je možné sledovat až na úrovni jednotlivých okresů. Vzdělání obyvatelstva zároveň vypovídá o kvalitě pracovní síly, která je zásadní pro ekonomický rozvoj. Diferenciace ve vzdělanostní

struktura je také indikátorem změn v sociálním prostředí. Považujeme-li tedy vzdělanostní úroveň obyvatelstva za klíčový atribut objemu a kvality lidského kapitálu, pak *vzdělanostní úroveň obyvatelstva* demonstruje možnosti rozvoje a potenciál, jaký mají dané okresy pro svoji prosperitu.

Shluková analýza

Pro prezentovaný výzkum bylo využito členění jednotek souboru (v daném případě okresů České republiky) do shluků (homogennějších skupin) podle vybraných proměnných (indikátorů) – shlukovou analýzu. Metoda shlukové analýzy umožňuje rozdělení množiny objektů vstupní datové matice do několika shluků. V daném případě šlo shlukování metodou nejvzdálenějšího souseda pro euklidovské vzdálenosti. Metoda vychází z datové matice X typu, n je počet objektů, p je počet proměnných, počet shluků označujeme k . Dále uvažujeme různé rozklady množiny n objektů do k shluků. Cílem je dosáhnout stavu, kdy objekty uvnitř shluku jsou si podobné co nejvíce a objekty z různých shluků co nejméně. K hodnocení kvality rozkladu se používají rozličná kritéria. Pro prezentovanou analýzu bylo zvoleno Wardovo kritérium, které vychází z analýzy rozptylu (podrobněji Meloun et al. 2005). Názornou představu o rozdělení okresů České republiky podle zvolených 24 demografických indikátorů ukazuje dendrogram (obr. 1). Okresy byly z praktických důvodů rozděleny na deset shluků (každý z okresů je na obr. 1 zastoupen pod předem přiřazeným číslem).

Obr. 1. Dendrogram okresů České republiky členěných podle demografických indikátorů

MEZIOKRESNÍ ROZDÍLY – VYBRANÉ VÝSLEDKY SHLUKOVÉ ANALÝZY

Výsledkem užití metody shlukové analýzy je seskupení okresů do desíti relativně homogenních shluků. Každý ze shluků se vyznačuje společnými rysy,

u nichž je možné charakterizovat demografické a socioekonomické chování obyvatelstva se zaměřením na kvalitu lidských zdrojů (srov. tab. 2).

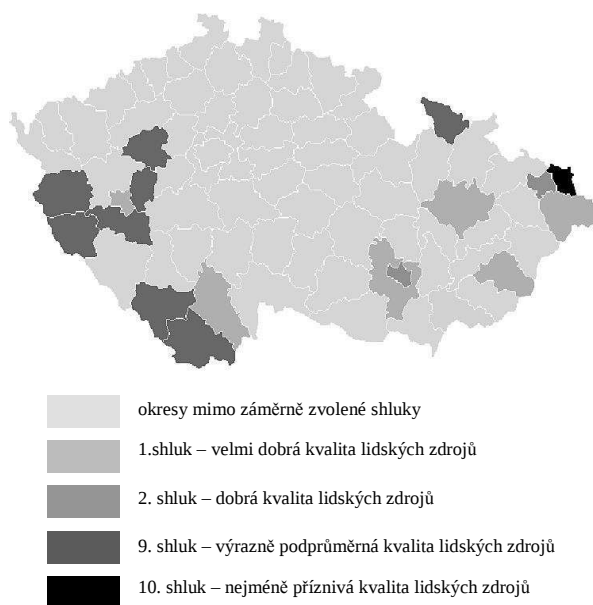
Tab. 2. Charakteristika shluků a přehled okresů na základě kvalitativního hodnocení demografických indikátorů

Charakteristika shluků	Okresy
velmi dobrá kvalita lidských zdrojů	Zlín, České Budějovice, Plzeň-město, Brno-venkov, Olomouc, Frýdek-Místek
dobrá kvalita lidských zdrojů, příznivá vzdělanostní struktura	Brno-město, Ostrava-město
průměrná kvalita lidských zdrojů	Nový Jičín, Hodonín, Kladno, Opava, Hradec Králové, Liberec, Pardubice
průměrná kvalita lidských zdrojů	Znojmo, Třebíč, Břeclav, Most, Příbram, Jihlava, Náchod, Prostějov, Vyškov, Blansko, Kroměříž, Tábor, Česká Lípa, Mělník, Chrudim, Svitavy
spíše podprůměrná kvalita lidských zdrojů	Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Pelhřimov, Písek, Strakonice, Plzeň-sever, Semily, Kutná Hora
spíše podprůměrná kvalita lidských zdrojů	Šumperk, Trutnov, Karlovy Vary, Ústí nad Orlicí, Přerov, Žďár nad Sázavou, Uherské Hradiště, Vsetín
dobrá demografická situace, kvalita lidských zdrojů s územní diferenciací – především periférie, nízká kvalita lidských zdrojů	Klatovy, Jablonec nad Nisou, Beroun, Louny, Nymburk, Kolín, Havlíčkův Brod, Benešov, Bruntál, Sokolov, Jindřichův Hradec, Cheb
kvalita lidských zdrojů s územní diferenciací – především periférie, velmi nízká kvalita lidských zdrojů	Děčín, Chomutov, Teplice, Litoměřice, Ústí nad Labem, Mladá Boleslav, Praha-východ, Praha-západ
výrazně podprůměrná kvalita lidských zdrojů, nepříznivé hodnoty demografických indikátorů, nepříznivá vzdělanostní struktura	Plzeň-jih, Český Krumlov, Domažlice, Jeseník, Rokycany, Rakovník, Prachatice, Tachov
nejméně příznivá kvalita lidských zdrojů	Karviná

Následující text příspěvku z kapacitních důvodů daného média prezentuje charakteristiky pouze záměrně vybraných shluků (konkrétně čtyř z celkového počtu deseti shluků), které byly zvoleny na základě jejich kvalitativního hodnocení lidských zdrojů. Zvolené shluky představují dvě nejlépe (v pořadí 1. a 2. shluk) a dvě relativně nejhůře (v pořadí 9. a 10. shluk) si stojící seskupení okresů s ohledem na kvalitu lidských zdrojů v České republice (tab. 3 a obr. 2).

Tab. 3. Přehled vybraných okresů podle kvality lidských zdrojů

Pořadí shluku podle kvality lidských zdrojů	Okresy shluku
1. shluk – velmi dobrá kvalita lidských zdrojů	Plzeň-město, České Budějovice, Brno-venkov, Olomouc, Zlín, Frýdek-Místek
2. shluk – dobrá kvalita lidských zdrojů	Brno-město a Ostrava-město
9. shluk – výrazně podprůměrná kvalita lidských zdrojů	Plzeň-jih, Český Krumlov, Prachatice, Tachov, Domažlice, Rokycany, Rakovník, Jeseník
10. shluk – nejméně příznivá kvalita lidských zdrojů	Karviná

Obr. 2. Prostorová diferenciacie disparit záměrně vybraných shluků (okresů) České republiky na základě kvality lidských zdrojů

1. Shluk – okresy Plzeň-město, České Budějovice, Brno-venkov, Olomouc, Zlín, Frýdek-Místek (velmi dobrá kvalita lidských zdrojů, demografické indikátory vykazují příznivé hodnoty)

Pro okresy shluku je typický výraznější rozdíl v zastoupení počtu mužů a žen v populaci (48,91 % mužů, resp. 51,09 % žen) než je tomu v průměru (49,17 % mužů, resp. 50,83 % žen).

Věková struktura a zastoupení jednotlivých věkových skupin se nijak výrazně neodlišují od průměru, téměř o dva procentní body převažuje věková skupina 65+ nad skupinou 0-14 let. V populaci se tak již projevil proces stárnutí, což je možné prezentovat také pomocí *indexu stárí*, který dosahuje hodnoty 111,85, ale příliš se neodpoutává od průměru (110,45). V meziokresním srovnání v rámci shluku je jedinou výjimkou okres Brno-venkov, který spadá do příměstské zóny města Brna. Součástí suburbanizačního procesu je stěhování osob zejména v mladším ekonomicky aktivním věku do okresu Brno-venkov. Tito lidé v místě svého nového bydliště obvykle zakládají rodiny nebo se stěhují s dětmi a zajišťují tak početní růst věkové kategorie 0-14 let. V okrese Brno-venkov jsou díky procesu suburbanizace věkové skupiny do 14 let a nad 65 let prakticky vyrovnané, index stárí dosahuje hodnoty 100,38.

Podobně jako v případě věkového složení se ani ukazatele porodnosti a plodnosti neodlišují od průměrných hodnot. *Obecná míra porodnosti* nabývá hodnoty 10,38 ‰ (průměr 10,26 ‰) a *úhrnná plodnost* 1,41 (téměř ve shodě s průměrem 1,43). V souladu s uvedenou věkovou strukturou vykazuje okres Brno-venkov vyšší hodnoty jak obecné míry porodnosti (11,23 ‰), tak i úhrnné plodnosti (1,51).

Střední délka života v okresech shluku variuje těsně okolo průměrné hodnoty pro Českou republiku, která dosahuje úrovně 75,00 roků u mužů a 80,88 roku u žen. Hodnoty ukazatelů úmrtnosti by bylo možné obecně vnímat jako dobré, neboť ve všech vybraných demografických indikátorech se pohybují pod hranicí průměru, a to jak u *novorozenecké úmrtnosti* (1,62 ‰ vs. průměr 1,87 ‰), tak i u *kojenecké úmrtnosti* (2,67 ‰ vs. průměr 2,87 ‰). Obdobná situace je v případě úmrtnosti podle příčin.

Saldo migrace se pohybuje ve všech okresech v kladné hodnotě. Průměr okresů ve shluku je 3,34 ‰, přičemž nevyšší hodnoty salda migrace dosahuje okres Brno-venkov, nejnižší pak okres Plzeň-město. Kladné migrační saldo je důsledkem nižší míry emigrace, která byla v roce 2011 na hodnotě 10,71 ‰, zatímco průměrná hodnota za okresy České republiky byla 12,21 ‰. Je možné tvrdit, že nárůst počtu osob v okresech daného shluku se týká především lidí v mladším ekonomicky aktivním věku, neboť obecně platí, že největší migrační mobilitu vykazují lidé ve věku 20-35 let. Kladné migrační saldo je současně důsledkem celé řady dalších okolností, mezi které bychom mohli zařadit například relativně nízkou hodnotu registrované míry nezaměstnanosti, která se pohybuje v okresech Plzeň-město (lidé nacházejí např. uplatnění v úspěšně prosperující průmyslové zóně Borská pole) a České Budějovice pod hranici šesti procent. K osmi procentům se blíží v okresech Brno-venkov, Zlín a Frýdek-Místek, pouze v okrese Olomouc je zvýšená nezaměstnanost 10,07 %, a to nad hranici průměru České republiky, která byla v roce 2011 na hodnotě 8,6 %.

Vzdělanostní struktura je na velmi dobré úrovni. Podprůměrné je zastoupení osob bez vzdělání a osob se základním nebo neukončeným vzděláním a se středním vzděláním bez maturity, průměr pak o přibližně dva procentní body převyšuje počet osob se středním vzděláním s maturitou a s vyšším odborným vzděláním. Nadprůměrný (13,58 %) je podíl absolventů vysokých škol (průměr 10,96 %), což příznivě ovlivňuje vzdělanostní a kvalifikační strukturu obyvatelstva, potažmo kvalitu lidských zdrojů. Jednoznačně se tak potvrzuje závislost velikosti obcí (resp. okresních měst) a vzdělanostní struktury. S rostoucí populační velikostí obcí se zvyšuje i vzdělanostní úroveň obyvatel. Výrazně vyšší podíl osob s dokončeným vysokoškolským vzděláním vykazují okresy s městy nad 100 tisíc obyvatel (v daném shluku okresů města Plzeň a Olomouc).

2. Shluk – okres Brno-město a Ostrava-město (dobrá kvalita lidských zdrojů, příznivá vzdělanostní struktura)

Okresy se vyznačují výraznějším rozdílem v zastoupení počtu mužů a žen v populaci (48,32 % mužů, resp. 51,68 % žen) než je tomu v průměru (49,17 % mužů, resp. 50,83 % žen).

V rozložení *věkových skupin* jsou pro oba okresy typické obdobné hodnoty jako u celkového průměru, a to ve věkových skupinách 0-14 a 15-64 let, ale nadprůměrný (17,51 %) je počet osob ve věku 65+ (průměr 16,07 %). Obecně je uvedená věková struktura typická pro okresy s velkými městy a odráží se také ve vyšším *indexu stárí*, který dosahuje čísla 125,87, což je přibližně o hodnotu 15 vyšší než průměr. Je patrné, že hlavní migrační vlna u velkých měst proběhla dříve a obyvatelstvo již stačilo zestárnout (srov. ČSÚ 2004). Velká města mají dlouhodobě vyšší podíl seniorů a rodí se zde méně dětí.

Ačkoliv se ukazatele *obecné míry porodnosti* (10,86 ‰) i *úhrnné plodnosti* (1,45) pohybují těsně nad průměrnou hodnotu (průměr 10,26 ‰, resp. 1,43), je patrné, že ani zdaleka nezajišťují alespoň prostou reprodukci a nedokážou zastavit proces stárnutí populace.

Jako pozitivní se ukazují data týkající se *novorozenecké* (1,10 ‰) a *kojenec-ké úmrtnosti* (2,47 ‰), neboť jsou hluboko pod průměrem. V ukazateli *kojenec-ké úmrtnosti* lze vypočítat rozdíly mezi danými okresy. V okrese Ostrava-město je patrná vyšší hodnota (3,35 ‰), a to pravděpodobně díky dlouhodobě problematické situaci z hlediska životního prostředí a znečištění ovzduší. Podobně se projevuje rozdíl ve *střední délce života*, kdy okres Brno-město vykazuje u mužů i žen data prakticky shodná s průměrem, naopak v okrese Ostrava-město je naděje dožití u mužů o více než 2,5 roku nižší, u žen je to o více než jeden rok.

Téměř ve všech sledovaných hodnotách *úmrtnosti podle příčin* se data pohybují okolo průměru. Výjimkou je úmrtnost na nemoci trávicí soustavy a úmrtnost způsobenou vnějšími příčinami. Nadprůměrná (573,8 osob/100 tis. obyvatel) úmrtnost na nemoci trávicí soustavy (průměr 436,2 osob/100 tis. obyvatel) je s největší pravděpodobností způsobena nadměrným stresem a nepravidelnými stravovacími návyky v kombinaci s nevhodnou skladbou jídla, k nimž mají lidé ve velkých městech pravděpodobně čtenější příležitosti díky značnému množství rozličných (nevhodných) stravovacích zařízení. Úmrtnost způsobená vnějšími příčinami, která je také nadprůměrná (681,5 osob/100 tis. obyvatel), může být způsobena např. zvýšenou dopravní nehodovostí ve velkých městech (průměr 579,4/100 tis. obyvatel).

Obrat migrace je v obou okresech značný, ale převažující je počet vystěhovaných. *Migrační saldo* tak dosahuje záporné hodnoty -3,98 ‰. Z uvedeného vyplývá, že nedochází ani díky migraci k omlazení nepříznivé věkové struktury, neboť migračně ztrátové jsou okresy i v mladších věkových kategoriích. V rámci okresů je možné specifikovat příčiny záporného migračního salda. Pro Brno-město je typický trend suburbanizace, kde se obyvatelé pracující ve městě stěhují do příměstských zón. Míra nezaměstnanosti je ve shluku podmíněna odvětvovou strukturou regionální ekonomiky, dopravní dostupností a kvalitou lokální infrastruktury. Ekonomicky si okres Brno-město stojí relativně dobře, vykazuje míru registrované nezaměstnanosti 8,15 %, zatímco migrace z okresu Ostrava-město je především pracovní, neboť nezaměstnanost se pohybuje na nadprůměrné hodnotě 11,41 %. Ekonomická situace v okrese Ostrava-město není zdaleka tak příznivá jako v okrese Brno-město, restrukturalizace a útlum těžebního, energetického a hutního průmyslu byl příčinou nastartování strukturální nezaměstnanosti a výrazného úbytku pracovních míst, který nemohl být dostatečně nahrazen příležitostmi v terciární sféře. Zvýšená míra nezaměstnanosti může vést k rozvoji sociálně-patologických jevů ve společnosti, které je možné konkretizovat například na ukazateli míry rozvodovosti, která dosahovala v roce 2011 téměř 75 % (v roce 2003 dokonce 96,3 %).

Shluk vykazuje velmi příznivé hodnoty z hlediska *vzdělanostní struktury*. Podprůměrné je zastoupení osob bez vzdělání a osob se základním nebo neukončeným vzděláním a se středním vzděláním bez maturity, průměr pak o téměř dva procentní body převyšuje počet osob se středním vzděláním s maturitou a

s vyšším odborným vzděláním. Výrazně nadprůměrný (18,71 %) je počet absolventů vysokých škol (průměr 10,96 %), přičemž vyniká zejména okres Brno-město s 22,57 %. Je patrné, že s rostoucí populační velikostí (okresních) měst roste i vzdělanostní úroveň jejich obyvatel (nejvyšší podíl absolventů vysokých škol vykazuje mimo Prahu právě Brno).

S ohledem na kvalitu lidských zdrojů se na opačném konci spektra deseti shluků vyskytují dvě následující skupiny okresů.

9. Shluk – Plzeň-jih, Český Krumlov, Prachatice, Tachov, Domažlice, Rokycany, Rakovník, Jeseník (*výrazně podprůměrná kvalita lidských zdrojů, nepříznivé hodnoty demografických indikátorů, nepříznivá vzdělanostní struktura*)

Shluk se vyznačuje sblížováním počtu mužů (50,01 %) a žen (49,99 %) ve srovnání s průměrem (muži 49,17 %, ženy 50,83 %).

Podle *věkové struktury* se skupina osob dosahující věku 0-14 let přibližuje průměru (shluk 14,85 %, průměr 14,87 %). Podíl osob do 14 let je téměř vyrovnaný s věkovou skupinou 65+, která v rámci shluku zaujímá 15,19 % (průměr 16,07 %). Uvedený poměr je patrný také na nižším *indexu stárí*, který je na hodnotě 102,57 (průměr 110,45). V rámci České republiky se tak projevuje skutečnost, že regiony s relativně mladým obyvatelstvem se nacházejí v pohraničí (v daném shluku okresy Český Krumlov, Prachatice, Domažlice, Tachov a Jeseník).

Ačkoliv by se mohlo podle věkové struktury zdát, že je situace z hlediska přirozené reprodukce v okresech shluku příznivá, demografické ukazatele vypovídají o opaku. Úroveň *obecné míry porodnosti* (9,72 ‰) i *úhrnné plodnosti* (1,38) jsou pod hranicí průměru (10,25 ‰, resp. 1,43).

Data vztahující se ke *střední délce života* nabývají u všech okresů shluku podprůměrné hodnoty. Střední délka života u mužů se pohybuje pod hranicí průměru přibližně o 2-3 roky, u žen je to okolo 1-1,5 roku. Naopak těsně nad průměrem se pohybují hodnoty ukazatele *novorozenecké úmrtnosti*, o něco příznivějšího podprůměrného čísla dosahuje hodnota *kojenecké úmrtnosti*. Podobně je tomu u dat týkajících se *úmrtnosti podle příčin*, které se také nevymykají průměru všech okresů České republiky.

Migrační saldo okresů shluku variuje okolo tří promile jak v kladné, tak záporné hodnotě, což nepředstavuje nijak výrazný vliv na migrační přírůstky či úbytky obyvatelstva. Výkyvy lze zcela objektivně vysvětlit na základě ekonomického postavení okresu a registrované míry nezaměstnanosti, současně s výrazným vlivem jeho geografické polohy. Kladné saldo migrace (kolem 3 ‰) vykazuje okres Plzeň-jih s pozitivním vlivem blízkosti krajského města Plzně. Obdobné kladné saldo migrace má také sousední okres Rokycany, který jednak zaznamenává relativně nízkou míru nezaměstnanosti (5,75 %) a současně lze předpokládat nárůst přistěhovalých osob ze sociálně slabších skupin, u nichž je zaznamenán v některých regionech proces migrace z větších center. Například v okrese Rokycany deklarovalo ve sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 příslušnost k romské národnosti absolutně nejvíce osob ve srovnání s ostatními okresy, a to 1,2 % z celkového počtu obyvatel. O něco menší, ale stále kladný ukazatel salda migrace (přibližně 1 ‰) je patrný u okresu Rakovník, který leží v relativní blízkosti krajského města Plzně a jehož míra registrované nezaměstna-

nosti je na hranici průměru České republiky. U ostatních okresů shluku se již saldo migrace pohybuje v záporné hodnotě, a to s největší pravděpodobností vzhledem k jejich periferní geografické poloze v rámci republiky. Přestože okres Domažlice a Prachatice vykazují podprůměrnou nezaměstnanost, dopravní dostupnost a dostupnost lékařské péče a celková úroveň infrastruktury budou hrát významnou roli pro úroveň emigrace. V dalších okresech se k periferní poloze přidává ještě zvýšená míra registrované nezaměstnanosti v okresech Český Krumlov (9,70 %), Tachov (10,04 %) a se zcela specifickým postavením okres Jeseník (16,75 %). V okrese Jeseník se navíc projevují sociální důsledky nadprůměrné dlouhodobé nezaměstnanosti, jako je finanční a rodinná nestabilita, podstatně vyšší 77 % rozvodovost, nárůst alkoholismu atd.

V rozložení kategorií podle *vzdělanostní struktury* převyšuje průměr o přibližně dva procentní body počet osob se základním a středním vzděláním bez maturity. Obyvatel s dokončeným středním vzděláním s maturitou a s vyšším odborným vzděláním už je pod hranicí průměru (28,45 %, průměr 30,45 %). Ještě větší propad nastává v případě osob s dokončeným vysokoškolským vzděláním, kterých bylo v roce 2011 jen 7,93 % (průměr 10,96 %). Jedná se o nejnížší průměrné zastoupení osob s tímto typem vzdělání. Zejména v pohraničních periferních okresech se projevuje existence menšího počtu příležitostí pro získání vyšších stupňů vzdělání a horší další uplatnění na pracovním trhu pro vzdělanější obyvatele (nejmarkantněji je tato skutečnost patrná v okrese Tachov a Jeseník). Je to také jeden z faktorů lokalizace sociálně slabšího obyvatelstva potenciálně znevýhodněného geografickou polohou s nízkou dostupností dopravy a základních služeb a současně s výrazně podprůměrným počtem školních let docházky (Ouředníček et al. 2011, p. 18). Nepříznivá vzdělanostní struktura se může dokonce projevit v negativních dopadech pro samotné fungování obcí. Tyto lokality většinou nedisponují dostatečným lidskými sociálním kapitálem, který je potřebný například pro efektivní řízení chodu obce.

10. Shluk – okres Karviná (nejméně příznivá kvalita lidských zdrojů, nepříznivá data ve všech demografických indikátorech)

Zastoupení žen v populaci (51,01 %) daného shluku ve srovnání s průměrem jen nepatrně vyšší (průměr 50,83 %).

V rámci početního rozložení *věkových skupin* sice okres Karviná nevybočuje z průměru u skupiny 15-64 let a 65+, ale nejnížší hodnoty v rámci všech shluků dosahuje ve věkové skupině 0-14 let, která je zastoupena 13,89 % (průměr 14,87 %). Tato skutečnost úzce souvisí s hodnotou *indexu stárí*, jenž převyšuje průměr ostatních shluků a dosahuje hodnoty 115,81 % (průměr 110,45 %).

Relativně malý počet osob ve věku do 14 let charakterizuje také nejnížší úroveň *obecné míry porodnosti* (9,05 ‰) ve srovnání s průměrem (10,26 ‰) a *úhrnné plodnosti* (1,34) také ve srovnání s průměrem (1,43). Uvedené ukazatele přispívají výrazně k zvyšující se dynamice stárnutí obyvatelstva.

Střední délka života je v daném okrese jedna z nejnížších v České republice. U mužů dosahuje 71,60 roku (průměr 75,00 roků) a u žen 79,00 roků (průměr 80,88 roku). Pro zkoumané ukazatele úmrtnosti v daném shluku je typická nejvyšší hodnota jak v hodnotě *novorozenecké* (2,53 ‰), tak i v ukazateli *kojenec-ké úmrtnosti* (3,79 ‰). Ve srovnání s celorepublikových průměrem okresů

(novorozenecká úmrtnost 1,84 ‰, kojenecká úmrtnost 2,96 ‰) vykazuje okres Karviná vysoké míry ve všech indikátorech úmrtnosti. Příčiny je možné spatřovat, mimo všeobecně platné genetické příčiny, především v socioekonomických faktorech, a to v individuálním přístupu ke zdraví, v souvislosti s životní úrovní, v úrovni vzdělání, postoji ke zdraví, stravovacích návycích, výživě, fyzické aktivitě atp. Podstatné se jeví také vlivy prostředí, především sociální faktory, jako je výše mzdy, nezaměstnanost či ekonomická situace. Podobně jako u obecné míry úmrtnosti i *úmrtnost podle příčin* se vymyká průměru všech okresů, a to v následujících hodnotách (vždy na 100 tisíc obyvatel): novotvary 2 880,3 osob (průměr 2 638,4 osob), nemoci oběhové soustavy 5 855,2 (průměr 5 055,2 osob), nemoci trávicí soustavy 582,9 (průměr 436,2 osob) a úmrtí na vnější příčiny 628,3 (průměr 579,4 osob). U prezentovaných hodnot úmrtí podle příčin lze předpokládat velmi obdobné vlivy jako u obecné míry úmrtnosti.

Okres Karviná vykazuje nejvyšší *saldo migrace*, a to v hodnotě -5,96 ‰. Ukazatele migrace vycházejí z dat 7,34 ‰ přistěhovalých a 13,30 ‰ vystěhovaných osob. Záporné saldo migrace vzhledem k pracovním, ekonomickým i sociálním podmínkám daného okresu i kraje nebude důsledkem suburbanizace, ale bude představovat především pracovní migraci do perspektivnějších regionů. Míra registrované nezaměstnanosti zde dosahuje nadprůměrné hodnoty 13,09 ‰. Nezaměstnanost v okrese je podmíněna odvětvovou strukturou ekonomiky, vzdělaností i věkovou strukturou. Okres Karviná vykazuje všechny znaky strukturální nezaměstnanosti podporované periferní polohou v rámci republiky. Restrukturalizace a útlum těžebního, energetického a hutního průmyslu Ostravska ovlivnil demografickou a sociální stabilitu. Dlouhodobá nezaměstnanost nejen snižuje finanční zajištění a znamená dlouhodobý pokles životní úrovně, ale také umocňuje rizika dalších sociálně-patologických problémů (kriminalita, rodinné nebo sociální konflikty) a ohrožuje stávající zdravotní stav populace, což ostatně dokládají data úmrtnosti podle příčin. V životě neúspěšných žadatelů o práci narůstá fond volného času a ztrácí se významová hodnota času. Výsledkem je nejen ztráta životní motivace jedince, ale i pokles jeho rodinné prestiže, což ohrožuje stabilitu rodiny. Rozvodovost v okrese se již několik let stabilně pohybuje okolo hodnoty 70,0 ‰ (v roce 2003 dokonce dosahovala rekordních 90,0 ‰), což přináší také negativní dopady na nezletilé jedince. Ztráta zaměstnání a nedostatek finančních prostředků určených k uvědomělému trávení volného času vede u některých jedinců paradoxně k nárůstu alkoholizmu a toxikomanie, včetně kouření, což navíc dále výrazně snižuje životní úroveň rodiny se všemi doprovodnými jevy.

V ukazatelích *vzdělaností struktury* se obyvatelstvo analyzovaného shluku pohybuje ve všech vzdělanostních kategoriích okolo průměrné hodnoty. Nadprůměr vykazuje pouze podíl osob bez jakéhokoliv vzdělání (0,63 ‰), ale rozdíl hodnoty není nijak zásadní (průměr 0,58 ‰). Lze předpokládat, že podíl počtu vysokoškolských absolventů bude pravděpodobně v budoucnu klesat, neboť tuto skutečnost podporuje výše uvedená tendence migrace, kdy především vysokoškolsky vzdělané osoby vykazují vyšší pracovní mobilitu.

ZÁVĚR

Vybrané skupiny – shluky okresů byly zvoleny záměrně, aby bylo možné prezentovat, jak v důsledku přechodu od plánovaného hospodářství k tržní ekonomice došlo k vytváření nových regionálních nerovnováh založených především na rozdílném vývoji ekonomické základny:

- na jedné straně jsou zde oblasti s *krizí tradičních průmyslových odvětví* (těžký a těžební průmysl v Podkrušnohoří a na Ostravsku, textilní průmysl v některých oblastech severních a východních Čech),
- na druhé straně regiony s *prosperujícími podniky* (výroba osobních aut, vybrané elektrotechnické závody apod.) a zejména pak velká centra s koncentrací progresivního terciéru.

Významně se na změně regionální diferenciace podepsal také geopolitický vývoj ve střední Evropě, kdy postupné uvolňování hranic vedlo ke zvýšení atraktivity některých území v západním pohraničí.

Na základě výsledků hodnocení lidských zdrojů pomocí shlukové analýzy je možné identifikovat některé základní charakteristiky vyplývající z demografických indikátorů, které se projevují v prostorových disparitách okresů České republiky. Zjevně je možné vymezit oblasti, které se jeví jako relativně bezproblémové a naopak oblasti, kterým by bylo potřeba z pohledu regionálního rozvoje věnovat zvýšenou pozornost. Záměrem shlukové analýzy nebylo stanovení pořadí jednotlivých shluků, přesto je patrná objektivně stanovitelná úroveň kvality lidských zdrojů, která vykazuje následující tendence:

- Obecně se projevují výrazné *disparity kvality lidských zdrojů z pohledu geografické polohy*, přičemž nižší kvalitu lidských zdrojů vykazují okresy periferie, a to ať už okresy v pohraničí nebo v tzv. vnitřní periférii.

- *Okresy s velkými krajskými městy disponují dobrou kvalitou lidských zdrojů*. Pozitivní je především sice výrazně lepší vzdělanostní struktura obyvatelstva, ale jsou naopak postiženy stárnutím populace (index stáří) a významným záporným migračním saldem.

- *Zázemí největších jader republiky (Prahy, Brna) představuje perspektivní území pro další regionální rozvoj s dobrou kvalitou lidských zdrojů* (např. nadprůměrná míra porodnosti a úhrnné plodnosti, kladné migrační saldo, vysoký podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, nízká míra nezaměstnanosti). V těchto dynamicky se rozvíjejících lokalitách však nestačila dostatečně rychle reagovat také kapacita sociální infrastruktury, zejména mateřských a základních škol.

- *U okresů periferie je možné zaznamenat nejnižší kvalitu lidských zdrojů*. Útlum tradičních průmyslových aktivit vedl k nadprůměrné míře emigrace a nezaměstnanosti. Prostorová koncentrace osob závislých na sociálních dávkách vytváří v dlouhodobém horizontu hrozbu vzniku tzv. kapes chudoby, umocňuje spirálu sociálního vyloučení a zároveň přispívá k negativní percepci a stigmatizaci prostoru. Věková struktura je sice relativně příznivá, ale jedná se spíše o doznívání přesunu obyvatel v mladším ekonomicky aktivním věku v minulosti zaměstnaných v průmyslu. Nepříznivá ekonomická situace se podepisuje také na extrémní míře novorozenecké a kojenecké úmrtnosti, jejíž hodnoty jsou varujícími ukazateli sociálního postavení a životní úrovně obyvatel. Také vzděla-

nostní struktura obyvatel periferních okresů je ve srovnání s průměrem na velmi nízké úrovni.

Na základě kvalitativní analýzy demografických indikátorů je patrné, že se na demografickém chování projevuje vliv ekonomického vývoje, politických změn, ale také změn ve způsobu života (např. prodlužování délky vzdělání, změny v hodnotovém žebříčku, lékařský pokrok), které jsou nevratné. Stejně tak stárnutí populace je procesem, který zřejmě nelze nějakými sociálními nebo ekonomickými opatřeními zvrátit, ale rozhodně se lze na něj připravit. Určité konkrétní změny ve společnosti se mohou projevovat negativními tendencemi zejména v oblasti sociálního klimatu. Recese a nepříznivý ekonomický vývoj v souhrnu nejen transformuje prostorové rozmístění ekonomických aktivit, mění výrazně sociální a zdravotní klima společnosti, ale může mít také vliv na formování politických postojů obyvatelstva a způsobit nárůst nežádoucích extremistických radikálních názorů a hnutí. Vlivem této symbiotické propojenosti se následně také formuje státní školská, sociální nebo zdravotní politika.

Ačkoliv by se na první pohled mohla zdát demografická situace v České republice jako relativně kompaktně se vyvíjející celek, shluková analýza ukázala, že existují poměrně výrazné regionální (okresní) disparity. Je patrné, že v určitých uvedených okresech je již v současné době poměrně problematická kvalita lidských zdrojů, která se pravděpodobně bude v nejbližší budoucnosti i nadále prohlubovat. Umocněno je zde riziko dalších sociálně patologických problémů (např. kriminalita, rodinné a sociální konflikty). Řešením stávající situace by měla být včasná realizace komplexně působících opatření v oblasti ekonomické i sociální.

Příspěvek vznikl jako součást interního grantového projektu „Prostorově diferencované disparity regionů z hlediska sociálního a lidského kapitálu“ pod registračním číslem 8/2014.

LITERATURA

- ATKINSON, J., MEAGER, N. (1986). *Changing working patterns: how companies achieve flexibility to meet new needs*. London (Institute of Manpower Studies, National Economic Development Office).
- BECKER, G. S. (1993). *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago (The University of Chicago Press).
- BLEHA, B., KOREC, P., VAŇO, B. (2009). Regionální vývoj a lidský kapitál na Slovensku – současnost a budoucnost. In Langhamrová, J., ed. *Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti)*. Praha (VŠE), CD-ROM.
- CZESANÁ, V. (2012). *Konkurenční schopnost České republiky 2010-2011. Kvalita lidských zdrojů – soubor indikátorů*, [Online]. Dostupné na: <http://www.nvf.cz/assets/docs/df0092741d1e05f2619190599be93541/3850/konkurencni-schopnost-indikatory-2010.pdf> [cit.: 04-09-2013].
- ČSÚ (2004). *Seniori v České republice*, [Online]. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4132-04> [cit.: 09-03-2013].
- DALY, K. (2004). Has Euroland performed that badly? *The Business Economist*, 35, 186-199.
- DRUCKER, P. (2004). *Fungující společnost. Vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. Praha (Management Press)

- FIALA, T., LANGHAMROVÁ, J., HULÍK, V. (2009). Aktualizovaná prognóza struktury vzdělanosti obyvatel ČR. In *Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti)*. Praha (VŠE), CD-ROM.
- FUKUYAMA, F. (2005). *Velký rozvrat. Lidská přirozenost' a opětovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava (Agora).
- HÜBELOVÁ, D. (2013). *Lidský kapitál jako jeden z klíčových rozvojových faktorů. Konferenční příspěvek na XVI. Mezinárodním kolokviu o regionálních vědách, červen 2013*. Brno (Masarykova univerzita).
- KOSCHIN, F. (2005). *Kapitoly z ekonomické demografie*. Praha (VŠE).
- KOSCHIN, F., FIALA, T., FISCHER, J., FORTLOVÁ, S., HLAVÍNOVÁ, H., HULÍK, V., KAČEROVÁ, E., LANGHAMROVÁ, J., MAZOUCH, P., PIKÁLKOVÁ, S., ŠTASTNOVÁ, P. (2007). *Prognóza lidského kapitálu obyvatelstva České republiky do roku 2050*. Praha (Oeconomica).
- LANGHAMROVÁ, J. (2009). *Reprodukce lidského kapitálu*. Praha (VŠE a Ústav pro informace ve vzdělávání), CD-ROM.
- MARVEL, M. R. (2013). Human capital and search-based discovery: a study of high-tech entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37, 403-419.
- MELOUN, M., MILITKÝ, J., HILL, M. (2005). *Počítačová analýza vícerozměrných dat v příkladech*. Praha (Nakladatelství Akademie věd České republiky).
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR (2013). *Strategie regionálního rozvoje*. Praha (Ministerstvo pro místní rozvoj).
- MURGAŠ, F. (2009). Kvalita života a jej priestorová diferenciácia v okresoch Slovenska. *Geografický časopis*, 61, 121-138.
- OECD (2002) *Analýza vzdělávací politiky 2001*, [Online]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/document/60/podlete matu&tu=30712-&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=.html> [cit.: 24-04-2013].
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (2011). *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Praha (Univerzita Karlova).
- POMAZALOVÁ, N., DRAHOŠOVÁ, J. (2012). Innovation projects the case of beneficiaries of operational programme entrepreneurship and innovations in the Czech Republic. In *Proceedings of the 4th European Conference on Intellectual Capital*. Kidmore End (Academic Publishing Limited).
- RABUŠIC, L. (1995). *Česká společnost stárne*. Brno (Masarykova univerzita).
- RUTTEN, R., BOEKEMA, F. (2007) *The learning region: foundations, state of the art, future*. Cheltenham (Edward Elgar Publishing).
- VITURKA, M. (2010). Regional disparities and their evaluation in the context of regional policy. *Geografie*, 115, 131-143.
- VLTAVSKÁ, K., FISCHER, J. (2009). *Možnosti měření vlivu lidského kapitálu na souhrnnou produktivitu faktorů: český a slovenský příklad*. Praha (Vysoká škola ekonomická).
- VÚPSV (2009). *Protikrizová opatření ve vybraných zemích EU*, [Online]. Dostupné na: http://www.vupsv.cz/sites/File/knihovna/protikrizova_opatreni.pdf. [cit.: 25-09-2013].
- WOKOUN, R. (2010). Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. *Regionální studia*, 2, 2-7.

Dana H ü b e l o v á

SOME RESULTS OF COMPARISON OF THE QUALITY OF HUMAN RESOURCES IN THE DISTRICTS OF THE CZECH REPUBLIC

The paper presents selected research results on the quality of human resources in the Czech Republic and disparities between districts. The main intention was to spatially differentiate the 75 districts of the Czech Republic based on the quality of human resources (except for Prague, which was intentionally excluded from the research because it has a completely different position both in the economic and demographic perspectives). One of the aims of the research was to choose demographic indicators that might be considered as a complex of demographic indicators representing the theoretical model of human resources. The database for cluster analysis was 24 indicators. Ten homogeneous groups (clusters) were created and then qualitatively interpreted.

The paper presents characteristics of intentionally selected clusters, which represent the two best and two worst groups of studied districts according to the level of quality of human resources. The results of the analysis show that there are quite significant regional imbalances, which depend on a number of factors. The most important factors include the economic situation of the districts, their geographical location, but also, for example, the state of the environment or their social status. It is possible to identify the basic characteristics arising from demographic indicators using cluster analysis, and so identify the spatial disparities of the Czech Republic's districts. Considerable differences in the quality of human resources are manifested in terms of the geographical location, the lower quality of human resources in peripheral districts, particularly either those in the boundary region or in the inner periphery. Big (county) cities have a good quality of human resources, especially a significantly better educational structure of the population, but on the other hand they are affected by aging of the population (aging index) and a significant negative migration balance. The surroundings of the largest cores of the republic (Prague and Brno) are promising areas for further regional development with a good quality of human resources (e.g. above-average fertility rate and total fertility rate, positive migration balance, a high percentage of university-educated inhabitants, and low unemployment rate). The lowest quality of human resources is found in peripheral districts. Attenuation of the traditional industrial activities led to the above-average rate of emigration and unemployment. The spatial concentration of people dependent on social benefits creates a threat of the so-called "pockets of poverty" in a long-term horizon; it favours the spiral of social exclusion and contributes to the negative perceptions and stigmatization of the area. The educational structure of the population of peripheral districts is on a very low level in comparison with the average too.

It is obvious that the quality of human resources is currently quite problematic in certain regions of the Czech Republic. The quality of human resources will probably deteriorate in the near future. There is a risk of spread of the socio-pathological problems (e.g. crime, family and social conflicts). The solution to the current situation should be a timely implementation of comprehensive active measures in the economic and social fields.